

נעים להכיר שמורת שפך נחל דליה (דיפלה)

כשנחל נושק לים

חופים הם לפעמים געגועים לנחל ול... ביצה. למרגלות רכס הכרמל, בין בריכות דגים, חולות חוף זהובים וים תכול, שרדו לפלא ערוץ נחל זורם וביצה, שיד האדם נואשה מלייבש אותה. ברווזים חותרים בחורף במים, אנפה אפורה אורבת ללא נוע לטרף, ועל ענפי האשל נח לבן חזה, משליט סדר בנוצותיו לאחר טבילה במים.

בעבר התגאתה הביצה במים צלולים, מנביעות שנבעו בתוכה. מי הביצה זרמו לשפך הנחל וביחד יצרו עולם טבע מיוחד במינו. כיום קשה להבדיל בין צבע המים בביצה לצבע המים בבריכות הדגים. עולם החי והצומח של הביצה נפגע. אבל, עוד נכוננו למקום הזה ימים יפים. בימים אלה ממש מובילה רשות הטבע והגנים פעולות לשיקום השמורה ולהשבת פינת החן המיוחדת הזו לקדמותה. ובינתיים, אנו שמחים לערוך לכם היכרות קצרה עם המקום.

כמעט שכחנו... המקום ידוע בשמו הערבי דיפלה (הרדוף), רמז לצמחי ההרדוף הרבים שצמחו בגדות הביצה.

צילום: אוריה גולדשטיין

קשה להאמין, אבל בעבר התברכה ארץ ישראל בנופי מים רבים. מקורות הירדן, אגם חולה וביצותיו, מעיינות עמק יזרעאל וביצות מישור החוף הצטרפו למאות בריכות חורף עונתיות, שהיו פזורות בכל פינה כמעט בארץ הנושבת. מכל אלה נותרו בנופינו פחות מחמישה אחוזים.

במיוחד נפגעו בתי הגידול המימיים של מישור החוף. ניקוז בתי גידול לחים למען שדות מעובדים, שימוש במקורות מים לצורכי האדם, זיהום נחלים, פיתוח לצורכי מגורים ותשתיות – כל אלה הביאו לפגיעה קשה במערכות האקולוגיות של בתי הגידול המימיים. נחלים שופעי מים כגון נעמן, קישון וירקון, יבשו כמעט לגמרי. מביצות ושטחים מוצפים עונתית רחבי ידיים, בהן ביצות חדרה, ביצות הכבארה של נחל תנינים, ביצת הפולג וביצות נחל שורק לא נותרו אלא שרידים מעטים.

האם נופי המים, על החי והצומח שבהם, אבדו לבלי שוב? לא ולא. למקווי מים יש יכולת מופלאה להשתקם, אם רק נותנים להם הזדמנות.

ייחודה של שמורת הדיפלה

שמורת הדיפלה היא יצירתו של נחל דליה. הנחל מתחיל את דרכו ליד קיבוץ עין השופט, אוסף אליו נחלים נוספים כגון נחל תות ונחל שלף, חוצה מערבה את גבעות הקירטון של רמת מנשה ונשפך לים התיכון לאחר מסע של 18 ק"מ. ליד השפך התפצל הנחל בעבר לשתי זרועות. הזרוע הדרומית נקראה נהר אל־טנטורה והצפונית דיפלה.

בדיפלה כלולות שתי שמורות טבע:

הצפונית – שמורת שפך נחל דליה, המשתרעת על פני 171 דונם; והדרומית – שמורת ביצת נחל דליה, המשתרעת על פני 108 דונם.

בשמורות הדיפלה מתקיימות שתי מערכות אקו-הידרולוגיות נפרדות, היוצרות יחדיו מערכת אקולוגית ייחודית של שפך נחל וביצה חופית. מערכת הידרולוגית אחת היא אגן נחל דליה המזרים לדיפלה את גאויות החורף ואת מי המעיינות הרבים שלו. מים אלה הם דלי מלחים. המערכת השנייה היא מי התהום הנובעים בחוף כרמל. גם כאן אנו ניצבים בפני מערכת ייחודית, המשלבת נביעות של מי אקוויפר ירקון-תנינים עם אקוויפר החוף. ייחוד נוסף של השמורה הוא הקשר של הביצות לים ומגוון בתי הגידול שמסביב. ממזרח לביצות נמצא רכס כורכר וממערב לה נמצאים חולות נודדים וחוף ים. במעטפת שמסביב לביצות נמצאים גם אתרים ארכיאולוגיים: גשר מהתקופה העות'מאנית באפיק נחל דליה ולידו שרידים של בית בד; חורבת טפת – שרידים של מצודה שנבנתה בשולי רכס הכורכר ובקרבתה מערות קבורה חצובות בסלע הכורכר; וסכר מהתקופה הרומית שאמנם נמצא ממזרח לכביש 2, אבל נודעת לו השפעה על ביצות הדיפלה.

תצלומי אוויר ישנים מעידים על קיומם של ביצה ושפך נחל מפותחים עם צמחייה סבוכה ועשירה. מי הביצה היו אז זכים וצלולים. במים צמחו מכבד הביצות, אלף העלה, נופר צהוב וקרנן טבוע, ובגדות צומחים גם בימינו אלה הצמח הנדיר סם הכלב המזרחי, חנק מחודד, קנה מצוי, לפופית החיצים, פטל קדוש ואשל היאור. עם צמחי האחו נמנים דוחן זוחל, ליפיה זוחלת ותלתן הביצות.

רכס הכורכר ("גבעת הצבעונים"), ממזרח לדיפלה הדרומית, מתכסה בחורף ובאביב בשפע של מיני פרחים ובהם נרקיס סתווי, צבעוני ההרים, רקפת מצויה, כלנית מצויה וסחלב השקיק. השמורה הייתה בית למינים נדירים וייחודיים ובהם צדפת נחלים חופית, שנצפתה כאן לאחרונה בשנות ה-80.

סקרים שנערכו כאן לקראת שיקום השמורה גילו 23 מיני ציפורים מקננות. נמצאו גם קינים של צב רך. היונקים הנפוצים שמשוטטים כאן הם נמייה ותן זהוב.

מפגעים באזור השמורה

מרחב הדיפלה הושפע מפעילות האדם כבר בעת העתיקה. השינוי המשמעותי הראשון התרחש כבר בתקופה הרומית, לפני כ-2,000 שנה. הרומאים בנו בין נחל תנינים ונחל דליה מערך הטיה גדול של מקורות מים, כדי להעבירם לקיסריה. המערך כלל סכרים, בריכות הרמה ואמות, ששינו את משטר הזרימה במרחב. הסכר הפריד בין ביצות כבארה בדרום לביצות הדיפלה, שהיו עד אז ביצה גדולה אחת. שרידי הסכר נמצאים בין כביש 2 לכביש 4. בראשית המאה ה-20 ייבשו חלוצי התנועה הציונית את ביצות הדיפלה ואת ביצות הכבארה כדי לפנות מקום להתיישבות ולחקלאות. כדי להקל על הניקוז נפתח פתח בסכר הרומי, ועודפי מים מצפונה של ביצת כבארה הוזרמו לדיפלה. לאחר קום המדינה ניצלו את מרבית שטח ביצות הדיפלה לברכות הדגים של קיבוץ מעיין צבי. ממזרח לביצות, למרגלות כביש 2, מפעיל הקיבוץ את אתר התיירות פארק הדיג.

הבעיה העיקרית בדיפלה היא איכות המים שבביצות. בריכות הדגים שואבות מים מהביצות מצד אחד, ומחזירות אליהן מים לאחר ששימשו לגידול דגים. למעשה, כמעט ואין הבדל באיכות המים בין מי השמורה למי בריכות הדגים. הדיפלה הדרומי מופר יותר, מכיוון שהוא מקבל תוספת מים גם מבריכות הדגים של מעגן מיכאל, שמימיהן מלוחים יותר.

ניצול מי נחל דליה גורם לכך שזרם המים שבו אינו מגיע לחוף הים, דבר שהיינו מצפים מהנחל במצבו הטבעי. מפגש שפך נחל עם חוף ים מצטיין בערכיות אקולוגית גבוהה ובתנודתיות עונתית רבה. שמירה על הקישוריות בין נחל לשפכו בחוף הים חשובה לרציפות ערכי הטבע והנוף ואכן, חוף נחל דליה הוא כיום במעמד של שמורת טבע מוצעת.

שיקום השמורה

האתגר המרכזי בשיקום השמורות הוא לשפר את איכות ומשטר המים בשטחן ולהביא אותן למערכת יציבה ומתפקדת מבחינה אקולוגית. גבולות שמורת הטבע הן גבולות גופי המים של הביצות בלבד, אך תוכנית השיקום עוסקת גם בשטחים הסובבים את השמורות – בריכות הדגים, חוף הים ורכס הכורכר - סך הכול שטח של 2,250 דונם.

מטרותיו המרכזיות של הפרויקט הן:

- א** שיפור משטר הזרימה ואיכויות המים בשמורה.
- ב** שיקום התפקוד האקולוגי של בתי הגידול והשבת המגוון הביולוגי שאפיין את האזור.
- ג** מתן אפשרות לנחל דליה לזרום אל הים. מוצא הנחל לים חסום כיום בסכר.
- ד** שיתוף הקהילה בפיתוח תיירות אקולוגית ומערך טיילות על פי צורכי המקום והקהילה כבסיס לתכנון האקולוגי בוצעו עד כה 11 סקרים המתעדים את המצב הקיים כגון סקרי דגים, עופות, צבים רכים, יונקים, צומח, משטר הידרולוגי ואיכות מים. הסקרים הניבו ידע רב על השמורה. שיקום שמורת הדיפלה הוא פרויקט מורכב. כדי להצליח בו יש להתחשב במכלול האינטרסים שקיימים במרחב, למשל אלה של קיבוץ מעיין צבי שהוא הבעלים של השטח, והראייה האסטרטגית הרחבה שמובילה מועצה אזורית חוף הכרמל. רשות הטבע והגנים מובילה את פעולות השיקום והשימור ביחד עם רשות ניקוז ונחלים כרמל, מועצה אזורית חוף הכרמל, קיבוץ מעיין צבי, אגודת המים האזורית מי חוף הכרמל, אגמא – המרכז לאגני היקוות נגר ונחלים, בעלי עניין נוספים מקרב הקהילה המקומית, רשות המים, וגופים רבים נוספים.

פרויקט לאומי ובינלאומי חשוב

שיקום נחל דליה זוכה לתמיכה של האיחוד האירופי, כאחד מתשעה אתרים של תוכנית REST COAST, שבהם מתנהל ניסוי חלוצי לשיקום שפכי נחלים. מטרת המיזם היא העמקת הידע של שיקום סביבות מפגש נחל-ים.

עוד יבוא היום

בסוף תהליך השיקום יזרום נחל דליה אל הים. מים נקיים יזרמו אל הביצות ויימצאו פתרונות לשמור על ביצה מתפקדת מבחינה אקולוגית, ובה בשעה יעניקו ערך לאינטרסים של שותפינו לפרויקט. לביצה ייתוספו אזורי קינון וסבך, ומטיילים יוכלו ליהנות מנוף של גופי מים, ומעולם עשיר של החי והצומח שמאפיין אותם. אז יחיו כאן יחדיו דגי הבורי והצלופח, צולל ביצות וברווז משויש, אנפה אפורה ולבנית גדולה, לוטרה ואולי - מי יודע - גם חתול ביצות אורב לטרף. שמורת הדיפלה אינה נגישה כיום לציבור. התקווה היא שהקהילה המקומית תראה בדיפלה מקור לגאווה, תאמץ את המקום ותסייע בשימורו, כדי שתושביה ומטיילים מרחבי הארץ יוכלו ליהנות ממפגש רומנטי של נחל נושק לים.

